

SHARE uuring kui Eesti võimalus hinnata oma poliitikaid Euroopa riikide võrdluses

Luule Sakkeus
TLÜ Eesti
demograafia
instituut

Liili Abuladze
TLÜ Eesti
demograafia
instituut

Euroopa riikide ees seisavad 21. sajandil üha olulisemana rahvastiku vananemisega kaasnevad väljakutsed. Demograafiliste protsesside tulemusena on just Euroopa riigid jõudmas esimestena sellisesse arengufaasi, kus ühelt poolt on saanud tavaliseks väikese laste arvuga pered, teisalt aga pikaeealisus. Maa-ilmahvastiku juurdekasvu taustal (mis on küll hakanud viimastel aastatel pidurduma) on Euroopale 21. sajandil iseloomulik pigem rahvastiku kahanemine ning viimasel ajal tõusetub tihti küsimus, mille arvel suudetakse neis riikides tagada senine heaolu ka järgnevatel põlvkondadele. Sellele küsimusele pöörab suurt tähelepanu strateegia Euroopa 2020, kus ühena viiest põhiküsimusest nimetatakse sotsiaalset kaasatust kui võimalust kasvatada Euroopa Liidu konkurentsivõimet. Iga riigi ja kokkuvõttes kogu Euroopa käekäik sõltub üha enam sellest, kuidas kohandada olemasolevate ressursidega ja leida kõige efektiivsemad teed uue teadmise loomiseks, mis annaksid olulist lisandväärtust ühiskonna arengule. Vanemaalaste inimeste ühiskonda kaasatus, nende aktiivsus ja toetumine nende kogemusele on võti saavutustele tulevikus.

Süvitsiminev uuring vananemise kohta Euroopas

Samas tuleb tõdeda, et Euroopa riikide tasemel on meil vähe võrreldavaid andmeid,

mille alusel oleks võimalik öelda, kuidas see arvukas osa rahvastikust tegelikult iga riigi käekäiku mõjutab ning mida on ette võtnud need riigid, kus on saavutatud vanemaalaste positiivne mõju riigi arengule. Sellest on vähe, kui hakkame vaatama vanemaalaste alates hetkest, kui nad jäävad aktiivsest tööelust kõrvale. Oluline on teada, millised on need teed, mis viivad ühed inimesed varasemale tööelust lahkumisele kui teised. Samuti on vaja teada saada, millised on nii inimese isikust ja tema eluteest tulenevad mõjurid, aga ka seda, milline osa on institutsionaalsel raamistikul, mida on kujundanud riiklikud poliitikad.

Mõistes vajadust vastata eelpool toodud küsimustele, esitas Euroopa Komisjoni tööhõive, sotsiaalküsimuste ja sotsiaalse kaasatuse peadirektoraat 2009. a üleskutse kõigile liikmesriikidele ühineda üle-euroopalise vanemaalaste uuringuga SHARE (*Survey on Health, Ageing and Retirement in Europe*) ehk Euroopa tervise, vananemise ja tööjätu uuringuga¹. Peamine eesmärk oli toetada kõigis liikmesmaades ühtedel ja samadel alustel teabe kogumist vanemaalaste kohta, et andmed oleksid võrreldavad. Alles seejärel on võimalik hinnata, kuidas konkreetse riigi sotsiaalpoliitika on avaldanud mõju selle riigi vanemaalaste rahvastiku olukorrale. Veelgi tähtsam, et tegemist on uuringuga, kus juhuvalimi teel üle 50-aasta-

¹ Uuringu valmimist toetavad mitmed toetused, nagu SF0130018s11, ETF8325, grandid 3.2.0301.11-0350 ja HTM 10.1-9/11/909

seid esindama sattunud isikuid koos nende elukaaslaste-abikaasadega küsitletakse iga kahe aasta tagant, et oleks võimalik jälgida ka seda, kuidas uued meetmed hakkavad mõju avaldama. Võttes eeskujuks USA-s juba 1992. aastast käivitatud uuringu *Health and Retirement Survey* (tervise ja tööjätu uuring), alustas 2004. a 11 Euroopa riiki võrreldavate küsimustega uuringut, mida veab Max Plancki sotsiaalõiguse ja sotsiaalpoliitika instituudi Müncheni vananemisökonomika keskus Saksamaal koostöös Hollandi Tilburgi Ülikooliga. Sellel aastal osaleb Eesti SHARE uuringus teist korda, uuringu algatanud riikide jaoks aga on see juba viies kord. Nüüdseks on uuringuga liitunud 21 Euroopa riiki, kui lugeda nende hulka ka Ühendkuningriigi, kus alates 2002. a tehakse sõsaruuringut *English Longitudinal Study on Ageing* (ELSA), ning Iisrael. Varsti saame Eestit võrrelda ka riikidega väljaspool Euroopat, sest sõsaruuringud on algatatud Lõuna-Koreas, Brasiilias, Hiinas ja mitmel pool mujalgi. Alates 2011. aastast on SHARE Euroopa esimene teadusinfrastruktuuri konsortsium (SHARE-ERIC²), mis annab selle tegevusele rahvusvahelise organisatsiooni mõõtmise.

SHARE abil püütakse jälile saada neile põhjuslikele seostele, mis võimaldavad vanemas eas olla kauem terve, tegutseda aktiivselt ja tulla omadega toime. Just see, et samu inimesi, kelle käest on kogutud andmeid möödunud kümne aasta kohta, plaanitakse küsitleda veel vähemalt lähema 12 aasta jooksul, annab kindluse, et olulised teadmised vananemisega kaasnevatest võimalustest ühiskonna paremaks arenguks luuakse just sedalaadi uuringute alusel.

Uuringu peamised tulemused teistes riikides

Peamised tulemused, mida SHARE andmete põhjal on võimalik teiste riikide kogemusi arvestades esile tuua kolmes peamises valdkonnas on siinkohal esitatud SHARE-t tutvustava brošüüri alusel (*SHARE brochure* 2012).

■ Majanduslik olukord

Euroopas varieeruvad vanemaealiste elutingimused tugevasti, kuid oluliselt mõjutab neid inimese pikaajaline tööturuseisund.

Töökoht, selle tingimused ja kvaliteet mõjutavad oluliselt inimese tervist vanemas eas, sealhulgas depressiooni teket, eriti aga varajast tööjätu. See omakorda toob kaasa kehvema majandusliku toimetuleku vanemas eas.

Euroopa riikides pikka aega kehtinud soodustused ennetähtaegsele pensionile jäämise puhul on oluliselt vähendanud nende riikide tööjõupotentsiaali ning nüüd nõuab tekkinud olukord pensionipoliitika ülevaatamist ja ümber tegemist.

Tänapäevane majandusstruktuur ei vaja enam eluaegset töötamist, kõikjal on aastakümnete vältel vähenenud üle 50-aastaste töötamine. Oluliselt mõjutab töötamist loomulikult tervis, kuid ka neil juhtudel, kui tegemist on enesehinnangu järgi tervete inimestega, on erinevused selles, kui paljud neist töötamist jätkavad, riigiti suured. Taanis, Rootsis, Šveitsis ja Irimaal rohkem kui 40% üle 50-aastastest veel töötavad, samas kui Itaalias ja Austrias on neid vaid 25% (Brugiavini jt 2005).

■ Sotsiaalelu

Üks peamisi aktiivsuse säilitamise viise arenenud Euroopa riikide vanemaealiste hulgas on tegelemine vabatahtliku tööga. Võttes aga arvesse ka institutsionaalset konteksti ehk kogu sotsiaalsüsteemi raamistikku, ei pruugi vanemas eas olla tasuta tööga hõivatud enam sugugi Hollandi ja Taani, vaid just madala vabatahtliku aktiivsusega silma paistvate Tšehhi, Hispaania, Kreeka ja Poola elanikud.

Nõrgad perekondlikud sidemed uuenevas ühiskonnas ei leia SHARE andmetel kinnitust. Vähemalt nädalas korra on oma lastega kontaktis 93% Euroopa vanematest, ühes leibkonnas elamine on aga oluliselt seotud piirkonna ajaloolise leibkonnamuustriga, olles enam levinud Lõuna-Euroopas, Poolas ja Iisraelis, ja hoopis vähem Põhjamaades.

² SHARE ERIC – European Research Infrastructure Consortium vt lähemalt http://ec.europa.eu/research/infrastructures/index_en.cfm?pg=eric

Abi isikuhoolduses ja majapidamistöodel antakse ja saadakse vanemate ja laste suhetes võrdselt Põhjamaades, Hollandis ja Šveitsis, teistes riikides on lapsed rohkem abi andjateks.

■ Tervis

Üldiselt on teada, et vanemas eas kujundavad tervist suurel määral need tingimused, milles emad omi lapsi ootasid, milles me lapsepõlves kasvasime, aga samuti see, milline oli tollal tervishoiusüsteem. Halb tervis lapseas sunnib inimesi vanemas eas tunduvalt rohkem arstide vahet käima. Ka siin ilmnevad Euroopa riikide vahel suured erinevused ja need on oluliselt seotud sellega, milline on olnud tervisekindlustusega kaetus elu jooksul.

Arenenud Euroopa riikides on vanemas eas suur risk põdeda depressiooni, mis on hoopis vähem levinud näiteks Poolas. Ilmnes, et depressioonil on oluline seos ennetähtaegselt pensionile jäämisega, mis omakorda on seotud pikaajalise pensionipoliitikaga.

Hea tervise kujunemisele aitab oluliselt kaasa see, mida kõrgemalt on inimene haritud. Seega meetmed, mis mõjuvad tervisele, on oluliselt laiemad ega pärine ainult sotsiaalpoliitika valdkonnast.

Mis uurimisküsimused pakuvad huvi Eestile

Võrreldavad andmed Eesti kohta muutuvad esmakordselt kättesaadavaks 2012. a novembris. Uurimisküsimusi, millele Eesti otsib vastuseid nii selle uurimisringi andmetest, kuid veelgi enam teabest, mis muutub üha väärtuslikumaks iga järgmise ringi vastustega, on mitmeid.

Teadaolevalt on üks Euroopa konkurentsivõime strateegia olulisi eesmärke suurendada tööhõivet vanuses 20–64 kuni 75%-ni. Eestis oli tööhõive selles vanuses 2011. a 70,1%, kuid näiteks puudega inimeste vastav näitaja küündib vaid 21,2%-ni (Eesti Statistika 2012). Just rahvastiku selle osa sotsiaalse kaasatuse suurendamine on küsimus, mis määrab nende inimeste hakkamasaamise vanemas eas. Eesti on viimastel aastatel olnud üks neid Euroopa maid, kus peamine

potentsiaalne tööhõive suurendamise allikas – naised – on suuremal määral hõivatud kui enamikus Euroopa riikides. Nii on 2011. a Eesti kolme Põhjamaa järel 55–64-aastaste naiste tööhõivelt 4. kohal 62,9%-ga (Eurostat 2012). Samas teise olulise potentsiaalse tööhõive allika – 15–24-aastaste noorte – osas jääb Eesti alla EL keskmisele nii naiste kui meeste puhul. Nende hakkamasaamine vanemas eas kujundatakse aga just noores eas.

On teada, et Eesti rahvastiku tervis on üks halvemaid Euroopa Liidu riikide hulgas (Sakkeus 2012). Nagu eelpool toodud SHARE tulemustest võib järeldada, on aga just hea tervis üks peamisi mootoreid, mis aitab inimesel olla aktiivne ning omada piisavaid ressursse ka selles eas, kui töised sissetulekud puuduvad. Halva tervise koorem lasub tihtipeale pigem omaste õlul, mis vähendab nende võimalusi tööeas panustada tasustatavasse töösse ja seega kärbib tulevikus ka nende materiaalseid ressursse. Kas Eesti on nende teemadega eriline ja mis on need põhjuslikud seosed ning puhvermehhanismid teiste maadega võrreldes, selle uurimine seisab meil alles ees.

Viidatud allikad

Eesti Statistika andmebaas (2012). 20–64-aastaste hõiveseisund puudelisuse järgi. www.stat.ee.

Euroopa 2020 strateegia. http://ec.europa.eu/europe2020/index_et.htm (08.08.2012).

Eurostat (2012). Population, activity and inactivity – annual averages. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_act_a&lang=en (08.08.2012).

Sakkeus, L. (2012). Rahvastikuvananemine – väljakutse ühiskonnale. *Eesti Statistikaltsi teabevihik*, 20, 73–85.

Brugiavini, A., Croda, E., Mariuzzo, F. (2005). Labour force participation of the elderly: Unused capacity? In: Börsch-Supan, A. et al. (Eds.).

Health, ageing and retirement – First results from the Survey of Health, Ageing and Retirement in Europe. Mannheim: MEA, 236–240.

SHARE brochure (2012). www.share-project.org/fileadmin/SHARE_Brochure/share_broschuere_web_final.pdf (08.08.2012).